

Papp István
**A beszolgáltatási rendszer
felszámolása 1956–57-ben**

Dolgozatom témáját több szempont alapján választottam ki. Először is azért, mivel *Gyenes Antal*nak, a forradalom begyűjtési miniszterének életútjával foglalkozom, és így mindenképpen szükséges volt miniszteri működésének feltérképezése. Ez természetesen további kérdéseket vetett fel: Működött-e ténylegesen egy minisztérium a forradalom alatt? Mit csinált és mit csinálhatott egy miniszter? A Begyűjtési Minisztérium esetében külön érdekes az, hogy az általa felügyelt begyűjtési hivatalokra milyen mértékben zúdult a forradalom haragja vidéken és a fővárosban? Mivel Bölöny József alapvető archontológiai munkája úgy tünteti fel Gyenest, mint aki november 4-e után is vezette a minisztériumot,¹ kíváncsi voltam, hogy ez fedí-e a valóságot. További vizsgálataim során pedig igyekeztem lépésről lépésre felderíteni a minisztérium, illetve az egész országot behálózó begyűjtési rendszer felszámolását.

A begyűjtési rendszer a forradalomig

A paraszti gazdálkodásba történő állami beavatkozás – a közellátás biztosítása érdekében, vagy legalábbis erre hivatkozva – nem az 1945 utáni idők találmánya volt. Először a második világháború idején, 1942-től törekedett az állam arra, hogy állandó nagyságú központi készletekkel rendelkezzen különféle mezőgazdasági termékekből. Ezt a hadigazdálkodásra való egyre erőteljesebb átállás és Németország fokozódó követelései kényszerítették ki. Az ekkor fennálló beszolgáltatási rendszert Jurcsek Béla építette ki. Ő 1942 júliusától a Közellátási Hivatal államtitkára, majd a német megszállás után közellátási miniszter volt a Szálasi-kormány bukásáig.² E rendszer keretében a szántóföldek minden egyes kataszteri tiszta jövedelem szerinti aranykoronája után 10, majd 50 kg búzát, illetve ezzel egyenértékű terményt vagy állatot kellett beadni.³

1 BÖLÖNY, 1978. 236.

2 BÖLÖNY, 1978. 246.

3 ERDMANN, 1988. 144.

A harcok befejezését az ország kifosztott, kismizett állapotban élte meg. Ilyen körülmények között a városi lakosság élelmiszerellátása szükségessé tette az állam újbóli beavatkozását a paraszti árutermelésbe. Az új beszoigáltatási rendelet 1945 júniusában született meg, kiélezett viták közepette. A vita elsősorban Faragho Gábor közellátási miniszter és a kommunista kormánytagok között zajlott. A kompromisszumos rendelet végül úgy rendelkezett, hogy birtoknagysághoz kötötte a beszoigáltatás mértékét és az ezen felüli mennyiségért iparcikkeket ígért a gazdáknak.⁴ A viták kapcsán megjelent egy vékony brosúra is, amelyben az MKP ifjú agrárpolitikusa, Gyenes Antal fejtette ki pártja álláspontját a kérdésben.⁵ Tizenegy évvel később ugyanez a Gyenes Antal lesz az, aki utolsó begyűjtési miniszterként kezdeményezi majd a beszoigáltatás eltörlését. Személye tehát nagyon is jelképes, hiszen bábáskodik a háború utáni első begyűjtési rendelet születésénél, és később ő lesz az, aki az ötvenes évek keserves tapasztalatait felismerve belátja majd az egész beszoigáltatási rendszer tarthatatlanságát. 1945 nyarán azonban Gyenes Antal még egyáltalán nem ellenezte a begyűjtést, hanem harcosan védelmezte pártja álláspontját.

Az írás alaptézise az, hogy a reakció megjelent a beszoigáltatási rendelettel kapcsolatos vitákban. A reakció azonban láthatatlan ellenség marad, hiszen Gyenes szerint Faragho közellátási miniszter nem volt reakciós, csupán megkönnyítette a reakció dolgát.⁶ Gyenes kifejti azt is, hogy Faraghoék éket kívánnak verni az ipari munkásság és a parasztság közé. Ezt viszont nem hagyja a Magyar Kommunista Párt, mivel ők olyan beszoigáltatási rendszert akarnak, amely „*levegőhöz engedi jutni a parasztságot és elősegíti, hogy az egyéni gazdaságok erősödjenek.*”⁷ Szerinte a mostani rendelet éppen ilyen, és ez természetesen az MKP érdeme. Gyenes kinyilatkoztatja azt is, hogy: „*A beszoigáltatás teljesítése nemzeti kötelesség, a beszoigáltatás sikere nemzeti érdek.*”⁸ Érvelését azzal zárja, hogy a parasztságnak azért érdeke a begyűjtés, mivel így támogatja az ipart, amely a mezőgazdasági gépeket gyártja. Gyenesnek ezt az álláspontját nem nevezhetjük rossznak, elvetendőnek, mivel 1945-ben valóban nemzeti érdek volt a közellátás biztosítása, amely nélkül nem indulhatott volna be az ország gazdasági vérkeringése. Természetesen az írásról le kell hántanunk a „reakciót” kárhóztató rétegeket, és érdemes figyelmet szentelnünk egy mondatnak, amely a mű utolsó bekezdésében található. Itt ezt írta Gyenes: „*A lehetőségig tehermentesíteni kell a parasztagazdaságot, hogy önjerejéből*

4 ERDMANN, 1988. 146.

5 GYENES Antal: Terménybeszoigáltatás és mezőgazdasági munkabér. Budapest, Szikra, 1945. (a továbbiakban: GYENES, 1945.)

6 GYENES, 1945. 4.

7 GYENES, 1945. 6.

8 GYENES, 1945. 7.

ráléphessen a felemelkedés útjára, másfelől komoly támogatást kell nyújtani ott, ahol rendkívüli szükség van rá.”⁹ Ezek a parasztsággal mélyen együttérző, problémáit ismerő ember szavai, aki ezt a meggyőződését később is megtartotta. Bár nem politikai okokból távozott az MKP agrárpolitikusaik sorából 1947-ben,¹⁰ de nem véletlen, hogy 1954-ben Nagy Imre mellé állt. Ebben az írásban is benne foglaltanak annak az emberséges és parasztbarát politikusnak a gondolatai, aki a forradalom idején felismi majd a begyűjtési rendszer értelmetlenségét és felszámolásának szükségességét. Vagyis Gyenes 1945-ben ugyanazért érvelt a begyűjtés szükségessége mellett, mint amilyen okokból a forradalom idején felvetette annak eltörlését. Mindkétszer a parasztság sorsát ismerő és vele azonosuló politikus szólalt meg. Természetesen nem szabad felednünk, hogy az 1956-ban létező beszolgáltatási rendszer és apparátus fényévnvi távolságban volt az 1945 nyarán meglévőtől.

A begyűjtést 1947-ig a Közellátási Minisztérium felügyelte, majd 1948. január 1-jével felállt az Országos Közellátási Hivatal, amely azonban hamarosan megszűnt és 1950-tól a Belkereskedelmi Minisztérium vette át a beszolgáltatás felügyeletét.¹¹ Az 1952. I. tvr. intézkedett az önálló Begyűjtési Minisztérium felállításáról, amelyet a Élelmezési Minisztérium kettévágásával hoztak létre.¹²

A törvényerejű rendelet az alábbiakban határozta meg az új minisztérium feladatkorét: a mezőgazdasági termények, élőállatok és állati termékek, bor, baromfi, tojás, tej begyűjtésének elvi irányítása, módszerének kidolgozása, operatív lebonyolítása és ellenőrzése, az alárendelt vállalati trösztök irányítása.¹³ A minisztériumban 16 főosztályt szerveztek. A begyűjtést tovább színezte az, hogy nem csak a Begyűjtési Minisztérium végezte ezt a munkát, hiszen például a Belkereskedelmi Minisztérium irányította a zöldség és gyümölcs, a Könnyűipari Minisztérium pedig a juh, gyapjú és nyersbőr begyűjtését. Ennek ellenére 1953 áprilisában már 55 ezer ember állt országosan a Begyűjtési Minisztérium alkalmazásában és például 100 Ft bornál 58 Ft volt az adminisztrációs költség.¹⁴

A rendszer Nagy Imre első miniszterelnökségének idejére elérte teljesítőképessége határait, így nem véletlen, hogy a parasztság örömmel fogadta a beszolgáltatás 30%-os csökkentéséről szóló intézkedéseket 1953 decemberében.¹⁵

9 GYENES, 1945. 16.

10 A Népi Kollégiumok Országos Szövetségének főtükára lett, függetlenített státusban.

11 Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) XIX-K-7. A Begyűjtési Minisztérium története 1952–1956. Bevezető a részletes fondjegyzékhez.

12 A begyűjtésen kívüli ügyeket az élelmiszeripari minisztérium intézte, Altomáré Iván vezetésével.

13 1952. évi 2. törvényerejű rendelet. In: TÖRVÉNYEK, 1952. 75–84.

14 MOL XIX-K-7. A Begyűjtési Minisztérium története 1952–1956.

15 ERDMANN, 1988. 207.

Bár a későbbiekben nem került sor a beszolgáltatás tételeinek kötelező emelésére, de Nagy Imre bukását követően Szobek András begyűjtési miniszter kijelentette, hogy amíg a mezőgazdasági termékek zöme áruként jelenik meg, addig begyűjtésre szükség lesz.¹⁶ Vagyis a beszolgáltatási rendszer léte nem kérdőjeleződött meg, és nem is mutatott semmi sem arra, hogy komoly politikai szándék jelentkezne az eltörlésére.¹⁷ Ebben a tekintetben a forradalom hozott csak változást, igaz minden addiginál gyökeresebbet.

A begyűjtés kérdése a forradalom első felében – 1956. október 23–27.

Mielőtt elkezdenénk annak a folyamatnak a bemutatását, amely végül a mezőgazdasági terménybeszolgáltatás felszámolását eredményezte, érdemes egy pillantást vetnünk az országos begyűjtési szervezetre a forradalmat közvetlenül megelőző időszakban. A minisztérium élén Szobek András állt, eredeti szakmáját tekintve ács, aki 1954 júliusában foglalta el a miniszteri bársonyszéket. Az egész országot behálózó, rengeteg pénzt felemésztő apparátus tartozott az irányítása alá. Az alapot a 19 megyei és a Budapest Fővárosi Begyűjtési Hivatal jelentette. Létezett 4 megyei jogú városi begyűjtési hivatal (Debrecen, Miskolc, Pécs, Szeged), valamint 136 járási és 48 városi hivatal is. Emellett 2353 községi begyűjtési megbízott alkotta az szervezet legalsó szintjét.¹⁸ Ezt a felépítményt 1954. április 1-jével hozták létre, és a korábbi struktúrához képest már karcsúsított hálózatot jelentett! Ám így is több mint 117 millió forintot emésztett fel ez az apparátus az 1956-os költségvetési évben.¹⁹

Bár a kollektív történelmi emlékezet az 1950-es évek egyik leggyűlöletesebb intézményeként őrizte meg a kötelező terménybeszolgáltatási rendszert, ennek ellenére megszüntetése nem tartozott a forradalom első számú, országos követelése közé. A vidék forradalmában viszont, amely két-három nappal a fővárosi események után indult meg, fontos követelés volt a beszolgáltatás felszámolása. Míg az országos napilapokban, illetve a napok múltával egyre-másra alakuló országos forradalmi szervezetek, bizottságok, majd pártok programjában csak kevés

16 ERDMANN, 1988. 211.

17 Mivel munkám alapvetően 1956–57-es eseményekkel foglalkozik, ezért nem kívántam részletesebben foglalkozni a begyűjtési rendszer történetével. A minisztérium előtörténetéből csupán a legfontosabb csomópontokat kívántam kiemelni. A begyűjtésre vonatkozóan két munkát emelhetünk ki: ERDMANN Gyula: *Beszolgáltatás, begyűjtés Magyarországon 1945-1956*. Békéscsaba, 1992. és ZÁVADA Pál: *Kulákpírás*. Budapest, 1986.

18 *Jelentés a begyűjtési hivatalok felszámolásáról*. MOL XIX-K-7-I. 56. doboz

19 *Jelentés a begyűjtési hivatalok felszámolásáról*. MOL XIX-K-7-I. 56. doboz

alkalommal találkozhatunk a begyűjtési rendszer átalakításának, vagy megszüntetésének követelésével, addig a vidéki, megyei újságok sokszor foglalkoztak ezzel a kérdéssel.

Azt, hogy alapvetően hiányzott a begyűjtés eltörlésének követelése a különféle országos programokból, azzal magyarázhatjuk, hogy ez jóideig másodrendű problémának számított a forradalom győzelméhez vagy elbukásához, Nagy Imre és kormányának felemás helyzetéhez vagy a szovjet csapatok beavatkozásához képest. Amikor pedig teljes gőzzel megindult a pártok, forradalmi bizottságok, munkástanácsok és a különböző napilapok szerveződése, akkorra már rendezték ezt a nagyon is fontos kérdést. Ráadásul közmegelegedésre a lehető legjobb módon, így már nem volt értelme tovább bolygatni.

Mindenesetre a begyűjtési rendszer javítására vonatkozó követelés először a műegyetemisták október 22-én kezdődött, és 23-án hajnalába nyúló gyűlésén fogalmazódott meg. Az eredetileg 10 pontba sűrített program 7. pontja a „beszolgáltatási rendszer felülvizsgálását és az egyénileg dolgozó parasztság támogatását” követelte.²⁰ A végleges formájában 16 pontban megfogalmazott kiáltvány 11. pontja valamelyest visszalépést jelentett, mivel a „*beszolgáltatási rendszer új alapokra való fektetését követelte*”.²¹ Míg a felülvizsgálat magában foglalta annak lehetőségét, hogy ha rossznak találják a rendszert, akkor megszüntetik, az új alapok csak a régi módszer új köntösbe való öltöztetését jelentették. A 16 pontból a begyűjtésre vonatkozó követelésnek az országos politikában jó ideig nem volt folytatása, és csak október 30-án látott nyilvánosságot a következő írás, amely országos napilapban hangot adott ennek.

Annál inkább napirendre került a begyűjtés problémája vidéken. Először október 23-án Debrecenben követelték a begyűjtés eltörlését a Kossuth Lajos Tudományegyetem, az Orvostudományi és az Agrártudományi Egyetem, valamint a középiskolások közös gyűlésén. Az általuk elfogadott petíció 11. pontja így szólt: „...*A parasztság érdekében csökkentsék az adót és töröljék el a beadást, hogy megszűnjön a parasztság bizalmatlansága, s fellendülhessen a termés.*”²² A hajdúságiak tehát a lehető leghatározotabban indítottak, de példájukat csak három-négy nap múlva követték a többi megyében.

A begyűjtéssel kapcsolatos elképzelések két nagy csoportba oszthatók. A mérsékeltőbbek beérték volna rendszer átalakításával, vagy fokozatos megszüntetésével. Ezek a programok bizonyos tételek csökkentését, reális felvásárlási árat, vagy bizonyos termékek (például bor, tej, zsír) esetén a beadás megszüntetését

20 *A Jövő Mérnöke*, 1956. október 23. In: IZSÁK – SZABÓ, 1989. 40.

21 A FORRADALOM KRONOLÓGIÁJA, 1990. 46.

22 *Néplap* – rendkívüli kiadás. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 390.

szerették volna elérni. A radikálisabb hangok a beszolgáltatás egészének azonnali felszámolása mellett foglaltak állást.

A beszolgáltatás átalakítása mellett szállt síkra az MDP Békés Megyei Végrehajtó Bizottsága a *Viharsarok Népe*-ben október 27-én közzétett nyilatkozatában.²³ Fontosnak tartották, hogy megszűnjön a begyűjtés adójellege, továbbá csak gabona- és állatbeadás legyen. Maradjon vetőmagja és állata a termelőnek, legyen szerződéses felvásárlás és szabad felvásárlás is. A beszolgáltatás felülvizsgálását kívánta a Fejér megyei Moha és Iszkaszentgyörgy lakossága is október 28-án megjelent követelésében.²⁴ Székesfehérvárott a Ideiglenes Nemzeti Tanács Városi Intézőbizottságának tagja, Radics Mihály szintén a begyűjtés felülvizsgálását kérte, bár hozzátette, tudja, hogy nem lehet azonnal eltörölni. Előbb csökkentsék jelentősen, majd ha az állam megerősödik, szüntessék meg – fogalmazott Radics.²⁵ Az MDP Hajú-Bihar megyei végrehajtó bizottságának véleménye szerint a kenyérgabona és a hízott sertés kivételével 1957. január 1-jével meg kell szüntetni a begyűjtést, a Begyűjtési Minisztérium helyett pedig országos közellátási hivatalt kell szervezni.²⁶ A Szolnok Megyei Munkás-, Paraszt- és Katonatanács október 26-i alakuló ülésén elfogadott programja először a beszolgáltatás „gyökeres felülvizsgálatát” kérte, majd ezt átjavították a begyűjtés eltörlésére.²⁷ A Tatabányai Munkás- és Katona Tanács a beadási kötelezettség igazságos rendezését szerette volna elérni.²⁸

A beszolgáltatás azonnali/teljes eltörlését követelték Sajókápolna és Arnót-Borsod megyei községekben,²⁹ Fejér megyében Sárkeresztesen,³⁰ Somogy megyében Nagyatádon,³¹ valamint Szekszárdon³² és Zalaegerszegen.³³ Ezek a kiáltványok és programok azonban aligha jutottak el a politikai vezetés legfelső szintjén lévő politikuskokig, így érdemben nem tudták befolyásolni a kormány döntését. Ezek alapján azonban biztosan állíthatjuk, hogy a parasztság nem akarta a begyűjtési rendszer régi formában való fennmaradását, és bizonnyára várta a kormányzat intézkedéseit.

23 IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 119.

24 *Új Fehérvár*, 1956. október 28. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 319.

25 *Új Fehérvár*, 1956. október 30. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 322.

26 *Néplap*, 1956. október 27. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 405.

27 *A Nép Lapja*, 1956. október 26. és 28. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 466. és 468.

28 *Figyelő*, 1956. november 1. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 513.

29 *Északmagyarország*, 1956. október 29. és 30. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 178–179.

30 *Új Fehérvár*, 1956. október 28. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 319.

31 *Somogyi Hírlap*, 1956. október 28. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 573.

32 *Tolna Megyei Újság*, 1956. október 29. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 649.

33 *Új Zala*, 1956. október 28. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 811.

A kormányon belül is napirendre került a beadás kérdése, mégpedig az új begyűjtési miniszternek, Gyenes Antalnak köszönhetően. Személyének kiválasztása annak a küzdelemnek, alkudozásnak volt a része, amelynek során Nagy Imre megszabadulva a sztálinista kormánytagoktól, részben megújult kabinetet alakított. Milyen szempontok alapján választották ki Gyenes Antalt erre a posztra? Erről ő maga tudott a legkevesebbet, mivel saját bevallása szerint a rádióból értesült arról, hogy miniszter lett, és csak 28-án reggel beszélt erről Nagy Imrével.³⁴ Gyenes szerint Nagy csupán annyit mondott neki, hogy jónak látta be-venni a kormányba, és sajnálja, de nem tudta elérni Gyenest, így távollétében döntött a kérdésben.

Hegedüs András visszaemlékezése szerint³⁵ ő volt az, aki a miniszteri székbe jutatta Gyenes Antalt. Azt állította, hogy a kormányról szóló 26-i KV-vitában Lukács Györgyöt javasolta népművelési miniszternek Kardos László helyett. Ezt elfogadta Nagy Imre, de követelte, hogy legyen egy Győrffy-kollégista is a minisztertanácsban. Ekkor állt elő Hegedüs az általa még a háború előtti Győrffy-kollégiumban megismert Gyenes Antal nevével. Ez a történet azonban már csak azért sem igaz, mivel Kardos Lászlót közoktatási miniszternek jelölte Nagy Imre, így Lukács György nem őt, hanem Tamási Áront ütötte el a népművelési miniszterségtől.³⁶ A történetből annyi igaz, hogy Kardos végül nem lett kormánytag, mivel Kónya Albert megtartotta posztját, így valóban Gyenes volt az egyedüli Győrffy-kollégista a kabinetben.

Hegedüs azonban azt is állította, hogy Gyenest idegpanaszai miatt a Kútvolgyi-kórházban kezelték, így „*átaludta karrierjének csúcspontját*”.³⁷ Ez igen rosszindulatú beállítás, aminek nem sok köze van a valósághoz. Az egészségből csupán annyi a valóság, hogy október elején két hetet valóban kórházban töltött Gyenes, ahol szanatóriumi utókezelésen vett részt. Ténylegesen altatták, de még október 23-a előtt hazatért.³⁸ Igaz, hogy eleinte kábult volt a sok altatás hatására, így a tünetés ideje alatt otthon maradt, és telefonon értesült az eseményekről.³⁹ Ám az teljesen légből kapott állítás, hogy „*átaludta*” miniszterségét, mivel ezt legnyilvánvalóbban az október 28-i kormányülés jegyzőkönyve cáfolja.

Gyenes tehát aligha Hegedüs javaslatára lett a kormány tagja, hanem Nagy Imre szándékából. Ismeretségük még 1945 tavaszára nyúlik vissza, amikor egyik oldalról, mint az MKP prominens, másik részről pedig feltörekvő agrárpoliti-

34 Gyenes Antal-interjú. OHA 248.

35 HEGEDÜS, 1989. 309.

36 RAINER, 1999. 264.

37 HEGEDÜS, 1989. 309.

38 Gyenes Antal-interjú. OHA 247.

39 Gyenes Antal-interjú. OHA 251.

kusaként barátkoztak össze. Gyenes éppen Vas megyében felügyelte a földosztást, amikor Nagy Imre, aki az Ideiglenes Nemzeti Kormány földművelési minisztere volt, Debrecenbe hívta. Az ifjú politikus egy szovjet dzsipen rázkódva tette meg a hosszú utat, de nem hiába, mivel Nagy megbízta a földosztás országos hatáskörű koordinációjával.⁴⁰ Augusztustól pedig az MKP agrár hetilapját, a *Szabad Földet* szerkesztette Gyenes, és tagja lett a párt Falusi Bizottságának is. A későbbiekben pedig a Láng Gépgyárban marósként dolgozó Gyenest Nagy Imre maga mellé vette a Közgazdaságtudományi Egyetemre aspiránsnak, majd 1954-ben elérte, hogy a *Társadalmi Szemle* agrárpolitikai rovatvezetője legyen.⁴¹ Tehát Nagy Imre nagyon is tudatosan választotta ki Gyenes Antalt a begyűjtési miniszterségre, és az október 25–26-i kormányalakítási küzdelem során mindvégig kitartott mellette.

Így az október 27-én megalakult kormányban Gyenes Antal valóban hiteles személyiségnek számított több okból is. Elődeihez képest (Tisza József és Szobek András) a szakmaiságot képviselte, hiszen agrárközgazdász végzettsége volt. Ráadásul az 1948 őszén megbélyegzett népi kollégiumi mozgalom egyik vezéregyéniségének tekintették, aki két évig (1949–1951) marósként a Láng Gépgyárban dolgozott. Nagy Imre feltétlen hívének, a politikai reform iránt elkötelezett értelmiséginek számított.

Az új kormány névsorát október 27-én, 11 óra 18 perckor ismertette a Rádió⁴² és ez volt Gyenes Antal első munkanapja. Első lépésként Nagy Imrével és Kádárral találkozott az Akadémia utcai pártközpontban, majd bement a minisztériumba. Itt a miniszterhelyettesek és a főosztályvezetők részvételével vezetői értekezletet tartott, ahol először is elbúcsúztatta elődjét, Szobek Andrást,⁴³ majd közölte, hogy a minisztertanács másnapi ülésén javasolni fogja a beszolgáltatás eltörlését.⁴⁴ Ellenvélemény nem volt. Ezt más forrásból nem tudjuk ellenőrizni, így el kell fogadnunk Gyenes elbeszélését, ami lényegét tekintve minden bizonnyal igaz. Gyenes nem csupán politikai, hanem gazdasági szempontból is értelmetlennek tartotta a begyűjtést, mivel már enélkül sem voltak ellátási gondok.⁴⁵ Ezt követően saját bevallása szerint nem csinált különösebbet, hiszen a minisztérium munkája

40 Beszélgetés Gyenes Antallal. In: *Szabad Föld*, 1995. augusztus 29. (jubileumi melléklet) 1.

41 RAINER, 1996. 451–452.

42 A FORRADALOM HANGJA. 100.

43 Csupán az érdekesség kedvéért jegyezzük meg, hogy Szobek még 1957 februárjában is kapott miniszteri illetményt, míg Gyenes Antalnak januárban utaltak ki 8361 forintot, amiről nem derül ki, hogy az összes elmaradt járandóságot jelenti-e, vagy csupán egy részét. A fizetési listákat lásd MOL XIX-K-7-1 11. doboz

44 Gyenes Antal-interjú. OHA 255.

45 Gyenes Antal-interjú. Uo.

megbénult. Ezt igazolja egy 1957 májusában kelt levél is, amely szintén a minisztérium szétesésére hivatkozik.⁴⁶ Annyi feladata volt, hogy a lisztellátásért felelt.⁴⁷ Ezt a munkáját Gyenes a Közellátási Kormánybiztosság tagjaként végezte, amelynek formálisan tagja lett ugyan, de üléseire nem járt el.⁴⁸

Ezt a szervezet az új kormány megalakításával párhuzamosan hozta létre Nagy Imre, a „lakosság élelmezésének és ellátásának biztosítására”. Elnökévé Vas Zoltánt nevezte ki,⁴⁹ és a testületnek hivatalból tagja lett Nyers Rezső élelmiszeripari és Gyenes Antal begyűjtési miniszter is. Mivel saját szerepét Gyenes formálisnak tartotta Gyenes, nem tudjuk, hogy volt-e szerepe annak a közleménynek a megfogalmazásában, amelyet hármójuk nevében olvastak be a Rádióban október 27-én este 10 órakor.⁵⁰ Ebben a budapesti sütő-, víz- és tejipari vállalatok dolgozóit a munka másnap reggeli felvételére szólították fel. Néhány vállalatot külön is kiemeltek, így például a Fővárosi Sütőipari Szállítási és a Begyűjtési Szállítási Vállalatot. Ezek Gyenes közvetlen felügyelete alá tartoztak, így legalábbis tudnia kellett a dolgról. Ezt látszik megerősíteni Gyenes egy története is. Elmondása szerint valóban sztrájkba lépett három nagy malom, de ő úgy oldotta meg a problémát, hogy az ELTE BTK Ifjúsági Forradalmi Bizottságától kért egy fiút és egy lányt, akiket követként elküldött a Malmok Forradalmi Bizottságához, és a két egyetemista elérte, hogy felvegyék a munkát.⁵¹ Gyenes története igen romantikus, de nem biztos, hogy ez a valóságban is így játszódott le. Mindenesetre igazolja azt, hogy begyűjtési miniszterként fellépett a liszt- és kenyérellátás biztosítása érdekében. Mozgalmasan telt tehát Gyenes Antal miniszterségének első napja és bizonyára várakozással tekintett a másnap esedékes kormányülés elé is.

Az október 28-i kormányülés

Gyenes élete első és egyetlen kormányülésén vett részt 1956. október 28-án. Az eddig elmondottak alapján egyértelmű, hogy határozott javaslattal ment a kabinet elé: az egész beszolgáltatási rendszer megszüntetését akarta elérni. Előzetesen csupán a tárgyalta minisztériumi gyűlésen vetette fel a kérdést, és Vas Zoltán közel-

46 „Kedves Pais Elvtárs! ... Semmijén [sic!] céljutralmat nem fizethetünk ki, a kormányrendelet alól már csak azért sem kaphatunk felmentést, mert az *apparátus működése lényegüleg október 23-tól megszűnt.*” Szilágyi Pálnak, a Begyűjtési Minisztérium felszámolási biztosának 1957. május 2-i leveléből. MOL XIX-K-7-1 56. doboz

47 Gyenes Antal-interjú. OHA 256.

48 Gyenes Antal-interjú. OHA 261.

49 A FORRADALOM HANGJA. 101.

50 A FORRADALOM HANGJA. 111.

51 Gyenes Antal-interjú. OHA 259–260.

látási kormánybiztossal beszélt róla, aki egyetértett Gyenes javaslatával.⁵² A nevezetes kormányülés lefolyását jól ismerjük, mivel fennmaradt az ülés részletes jegyzőkönyve. Ez alapján cáfolhatjuk Gyenesnek azt az állítását, hogy amikor Nagy Imre felolvasta a KV ülésén elfogadott rádiónyilatkozatot, és el akart menni, ő akkor vetette fel a begyűjtés eltörlésének kérdését.⁵³ Ugyanis Nagy Imre már beolvasta nevezetes rádiónyilatkozatát, és visszatért az ülésre, amikor kibontakozott a vita a begyűjtés szükségességéről.⁵⁴

Gyenes hozzászólásában először is leszögezte, hogy „*nem legutolsó rendű probléma a begyűjtés kérdése*”. Majd kifejtette, hogy korábban úgy vélte először néhány cikk esetén törölnék el a beadást, hogy lemérhessék ennek gazdasági hatását. Most már azonban nincs idő a kérdés nyugodt mérlegelésére. Nem ismeri ugyan a begyűjtés helyzetét az országban, de vannak információi arról, hogy néhány helyen elégették a begyűjtési nyilvántartásokat.⁵⁵ Gyenes ebben a helyzetben nem látott más megoldást, mint azt, hogy „élére álljunk az eseményeknek, adjunk olyat, ami a parasztságnak feltétlenül kedvező”, vagyis „a kötelező beadás eltörlését.” Emlékei szerint⁵⁶ ekkor Nagy Imre dühösen nézett rá, mivel minisztere alaposan meglepte őt, bár az adott politikai helyzetben logikusnak és ésszerűnek tűnt ez a javaslat. Nagy vissza is kérdezett, hogy pontosan mit javasol Gyenes, aki válaszában a kötelező beszolgáltatás eltörlését javasolta, úgy hogy ennek helyébe az állami felvásárlás lépjen. A miniszterelnök azonban korainak tartotta a javaslatot, arra hivatkozva, hogy nem ismerik eléggé az ország gazdasági helyzetét. Elvetette azonban Erdei Ferenc miniszterelnök-helyettes javaslatát is, miszerint adjanak ki kommunikét arról, hogy a begyűjtési, az élelmiszeripari és a földművelési miniszter a kötelező beszolgáltatás átalakításának kérdésével foglalkoznak. Tildy Zoltán is Nagy Imre mellé állt, de ő szükségesnek tartotta egy nyilatkozat kiadását. Bognár József, aki ugyancsak miniszterelnök-helyettes volt szintén egyetértett Nagynak azzal a felvetésével, hogy a három miniszter egy hét múlva tegye az asztalra a begyűjtés átalakítására vonatkozó javaslatot. Felvetette még, hogy folytatják-e még az „E” kukorica⁵⁷ felvásárlását. A kérdésre Vas Zoltán

52 Gyenes Antal-interjú. OHA 272.

53 RAINER, 1999. 281–282.

54 A begyűjtés vitáját tartalmazó jegyzőkönyv megjelent: *História*, 1989. 4–5. sz. 45.

55 Gyenesnek ez az állítása valószínűleg nem fedi a valóságot, mivel a begyűjtési hivatalok kárfelmérő jelentéseiben egyetlen ilyen esetet sem jegyeztek fel. Lásd *Ellenforradalmi kárbejelentés*. MOL XIX-K-7-I 44. doboz

56 Gyenes Antal-interjú. OHA. 254.

57 Egységes kukorica. A begyűjtés kijátszását akarták megakadályozni ennek a fogalomnak a bevezetésével. Ugyanis a frissen letört csöves kukorica nagyobb nedvességtartalmú és több szemből áll, mint a már lemorzsolts szemes kukorica. Így csöves kukoricából kisebb meny-

felelt, aki Gyenest pártolta. Kijelentette, hogy 1957-re már biztosított a gabona, az „E” kukorica fogalma pedig már megszűnt, így jelentősen szűkült a begyűjtés köre. Sajnos a jegyzőkönyv nem elég világos, így nem tudjuk egész pontosan mire gondolhatott Vas Zoltán amikor a kormányülés ünnepélyességére hivatkozva kijelentette: „Nem tudok egyetérteni azzal, hogy ma kijöjjön, adjuk ki három nap múlva.” Nem egyértelmű, hogy a Nagy Imre által javasolt kommunikációra gondolt, vagy Gyenesnek a kötelező begyűjtést eltörlő javaslatára. A vitában még Nyers Rezső élelmiszeripari miniszter szólalt fel, aki fontosnak tartotta, hogy a kommunikáció utaljon a begyűjtési terhek csökkentésére. Emellett javasolta a tej-, tej- és borbegyűjtés azonnali eltörlését. A vitát Nagy Imre azzal zárta le, hogy „tekintettel a rendkívüli időkre, csak a legsürgősebb teendőkre szorítkozunk.”

Gyenes Antal tehát nem tudta keresztülvinni álláspontját, az október 28-i kormányülésen nem született politikai döntés a beszolgáltatás eltörléséről. Ezért első sorban Nagy Imre a felelős, aki Gyenes szerint pártfegyelmi okokból utasította el a javaslatot, mivel a párt még nem alakította álláspontját a kérdésben.⁵⁸ Bár ilyen kijelentést nem őrzött meg a jegyzőkönyv Nagy Imre részéről, de mással magatartását aligha tudjuk magyarázni. Gyenes mellett csupán Nyers és Vas sorakozott fel, bár ők sem teljes mellszélességgel. Ők ugyanis tisztában voltak a kérdés jelentőségével, ismerték a részleteket is. A többi megszólaló (Tildy, Bognár) Nagy Imre mellé állt és, mivel ők a kormány fajsúlyosabb részét alkották, ez is eldöntötte a vitát.

Tehát úgy tűnt, hogy a vitában alulmaradt Gyenes, de a rádióban este 9-kor mégis beolvasták Erdei kompromisszumos javaslatát: „*A begyűjtési miniszter javaslata alapján a Minisztertanács az érdekelt miniszterekből bizottságot küldött ki a begyűjtési rendszer felülvizsgálására, figyelembe véve a parasztság kívánságait.*”⁵⁹ Azt sajnos nem tudjuk rekonstruálni, hogy milyen megbeszélések folytak négy- vagy többszemközt a kormányülés után, de mindenesetre oldódott Nagy Imre kategorikus ellenzése. Tehát a széles nyilvánosság először szerzett tudomást arról, hogy változhat a begyűjtés rendszere és a „figyelembe véve a parasztság kívánságait” félmondat magában foglalta a megszüntetés lehetőségét is.

nyiség is kitette a beadandó súlyt. Ezért a csöves kukoricát egy arányszám segítségével átszámították szemesre, ezzel ellensúlyozva a súlykülönbséget. Az így nyert kukoricát neveztek egységes kukoricának. Vagyis a csöves kukoricából mindig többet kellett beadni, mint a szemesből. Nagy Lajos nyugdíjas mezőtéri agronómus szíves közlése.

58 Gyenes Antal-interjú. OHA 254.

59 A FORRADALOM HANGJA. 139.

A beszolgáltatás megszűnése

Miután többször már nem ült össze a kormány, így Gyenes részben a minisztériumban, részben pedig a parlamentben töltötte a november 1-ig hátralévő napokat. Érdekes, hogy meghívták a minisztérium forradalmi bizottságának alakuló ülésére.⁶⁰ Itt elmondott beszédében leszögezte, hogy törvényes eljárás nélkül nem bocsát el senkit. Álláspontját méltányolták, és a forradalom alatt nem került utcára senki sem az apparátus tagjai közül. Ez alighanem példa nélküli eset, és bizonyosan Gyenes személyének szólt. A továbbiakban is együttműködött a forradalmi bizottság tagjaival, például november 1-én közös rendelkezést adott ki Gyenes Antal miniszter és Baron Ferenc, az ideiglenes forradalmi bizottság elnöke.⁶¹ Ebben felszólították Bakos György főkönyvelőt, hogy a dolgozóknak folyósított rendkívüli előlegeket 5 egyenlő részletben kell a fizetésekből levonni. Azon ritka együttműködésre példa ez az önmagában technikai intézkedés, amikor megvalósul a legitim államhatalom és a forradalom teremtette szervek békés együttműködése.

Közben a külső szemlélőnek úgy tűnhetett, hogy elakadt a begyűjtés eltörlesztésének, vagy legalábbis átalakításának ügye, így nem véletlen, hogy az október 30-i lapokban újra felvetődtek ezek a követelések. Az Obersovszky Gyula szerkesztette *Igazságnak* két száma is napvilágot látott október 30-án, és mindkettő foglalkozott a kérdéssel. A 3. szám⁶² *Néhány bíráló gondolat az új kormányról* című cikkében Komoly Péter sorra vette a minisztériumokat. A begyűjtésével kapcsolatban egyértelmű az álláspontja: „A Begyűjtési Minisztériumnak a lehető legrövidebb életet kívánjuk.” Az újság 5. számában pedig egy lírai hangvételű levelet olvashatunk: *Baráti levél egy új miniszterhez* címmel.⁶³ A levél „Péter” aláírással végződik, és szerzője bizonyára azonos az előbbi szerzővel, Komoly Péterrel. Személyének kilétét sajnos nem sikerült azonosítanunk, de a szövegből is kiderül, hogy jól ismerte Gyenest még a Győrffy-kollégium és a *Szabad Föld* szerkesztésének idejéből. A forradalom idején több alkalommal intéztek nyílt levelet a kormány egy-egy tagjához, de ilyen stílusút, ráadásul a bátor forradalmi lap, az *Igazság* hasábjain egyet sem. A levél írója barátjaként fordult Gyeneshez, akit „csendes, türelmes, okos embernek” tart. Jónak látta azt, hogy hozzáfogott a begyűjtés felülvizsgálatához. Ennél azonban többre számított, és feltette a szónoki kérdést: „*Vagyis nem ragaszkodsz a bársonyszékhez, igaz-e Gyenes Antal?*” A továbbiakban a hadilapot szükségtelen meghosszabbításának nevezte a begyűjtést, ami csak mérgezte a parasztságot. Majd leírta a baráti tanácsot: „...*hamar szüntesd meg hivatalodat...*”

60 Gyenes Antal-interjú. OHA 258.

61 MOL XIX-K-7-1 4. doboz

62 IZSÁK – SZABÓ, 1989. 138.

63 IZSÁK – SZABÓ, 1989. 142.

Már csak azért is, hogy helyreállítsa a népi kollégisták becsületét, amelyet „*beszennyezett Hegedüs András és Szalai Béla*”.

Ugyanazon a napon, október 30-án látott napvilágot a Dudás József vezette Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmány lapjában a *Mit követel a magyar földművelő nép?* című írás.⁶⁴ Ebben a Dudás-csoport általános irányvonalához igazodva nagyon határozottan felszólították Nagy Imrét a szükséges döntések meghozatalára. A cikk aláírás nélkül jelent meg, de írója láthatólag nem ismerte Gyenest, és ha tudott is a begyűjtésről kiadott kommunikéről, halogatásnak érezte azt. A követelések során első helyre tette a beszolgáltatás kérdését: „*Mit követel a magyar paraszt? Először is követeli, hogy a Nagy Imre-kormány – amely még ma is élvezi a parasztság bizalmát – ne tétlenkedjen tovább, hanem utasítsa Gyenes Antal begyűjtési minisztert: szüntesse meg azonnal a parasztokat kirabló gyűlöletes beszolgáltatási rendszert.*”

Ugyanezen napon október 30-án jelentették be hivatalosan először a begyűjtés eltörlését. Ezt azonban nem Gyenes Antal, hanem a kormány egyik államminisztere, Tildy Zoltán nevéhez fűződött. Adódik a kérdés, hogy miért nem az ügyben legilletékesebb személy, a begyűjtési miniszter szájából hangzott el a történelmi bejelentés? Az érintett visszaemlékezése szerint „...sokan azt mondják, hogy én szüntettem meg a beszolgáltatást nem, én csak az előterjesztést tettem. De önhatalmulag nem mehettem oda a rádióhoz és beolvastam, hogy én, mint miniszter, hogy vége a beszolgáltatásnak [sic.]. Tildy volt, ő olvasta be.”⁶⁵ Gyenes emlékezetében két dolog keveredett össze. Ugyanis két rádiónyilatkozat hangzott el, az elsöben október 30-án Tildy csupán az alábbi bejelentést tette: „*Bejelentem azt, hogy a parasztságot annyira sújtó begyűjtési rendszert, ennek hatályát a mai napon megszüntetjük.*”⁶⁶ Ez minden bizonynyal nem az az előterjesztés volt, amit Gyenes megfogalmazott, hanem egy politikai deklaráció, amely nem törődött sokat a részletekkel, hanem a pusztá ténybejelentésre korlátozódott. Gyenes azt is elmondta, hogy valamilyen úton módon eljutott a rádióba a nyilatkozata, és azt Tildy beolvasta.⁶⁷ Tehát készített Gyenes egy eltörlő nyilatkozatot, ami eljuthatott Tildyhez, de ez nem az a szöveg, amelyet Tildy október 30-án délután beolvastott. Hanem az, amelyik október 31-én 6 óra 23 perckor egy bemondó szájából hangzott el, és nem pedig Tildy Zoltánéból.⁶⁸

Mivel magyarázhatjuk ezek után Tildy bejelentését? Mivel több olyan bejelentést is tett, amelyről a kormányülésen nem született döntés, így Rainer M.

64 IZSÁK – SZABÓ, 1989. 156.

65 Gyenes Antal-interjú. OHA 260.

66 A FORRADALOM HANGJA. 227.

67 Gyenes Antal-interjú. OHA 273.

68 A FORRADALOM HANGJA. 273.

János feltételezi, hogy ezeket a miniszterekkel, esetleg csak Nagy Imrével beszélte meg, vagy csupán a saját szakállára döntött.⁶⁹ Gyenes Antal ellentmondó és pontatlan visszaemlékezése alapján nem zárhatjuk ki, hogy a kérdésről beszélt Tildyvel, megmutatta neki kidolgozott nyilatkozatát, bár ezt mégsem állíthatjuk teljes bizonyossággal. Az tény, hogy a bejelentés először október 30-án hangzott el nyilvánosan Tildy részéről, de a szakszerű, szabatos megszüntető rendelet csak október 31-én jelent meg a rádió hullámhosszán, mint a begyűjtési miniszter állásfoglalása.

A pontos megszüntető nyilatkozatot tehát október 31-én kora reggel olvasták be először, a következő szöveggel: „*A nemzeti kormány 1956. október 30-án megszüntette a kötelező beszolgáltatási rendszert. A munkásság és a parasztság egyetemes érdeke nem egyeztethető össze a kötelező beadás fenntartásával, amely az elmúlt években aláásta a mezőgazdasági termelés jövedelmezőségét, a termelés biztonságát, sőt nem egyszer azzal járt, hogy a termelők egy része saját termelvényeiből háztartási és gazdasági szükségleteit sem tudta fedezni. (...) A beszolgáltatási rendszer eltörlése azt jelenti, hogy megszűnik a termény, állat, az állati termék és bor beadási kötelezettség, a beadási hátralékokkal együtt, a kenyérgabona és a kukorica kötelező értékesítése, a magánvágás utáni zsír beadási kötelezettség, az állatvágások engedélyhez kötése, a kenyérgabona vetésterületének kötelező előírása. A beszolgáltatás eltörlése nem érinti az állatnevelési és a hízlalási szerződések érvényességét. A beadás eltörlése után a nem mezőgazdasági lakosság szervezett ellátásának feladata továbbra is megmarad. Ezt a teljes önkéntességen alapuló állami és szövethatározati felvásárlás, valamint a szerződéses termelés és állathízlalás útján kell megoldani...*”⁷⁰

A szöveg első mondata tehát egy előző napi döntésre hivatkozik, amelynek, mint láttuk nem lehet a pontos körülményeit rekonstruálni. Ezután a szöveg pontosan szabályozta a kérdés minden részletét, politikai és jogi szempontból is kiváló alkotásként értékelhetjük. Hiszen hangsúlyozta a munkás-paraszti érdekazonosságot és a begyűjtés gazdaságtalanságát is. Eltörlölte a konkrét beadási kötelezettségét, és az ehhez kapcsolt kényszerintézkedéseket is. Például megszüntette az állatvágások engedélyhez kötését, ami azért is volt fontos, mivel november elején kezdődik a disznóvágások ideje, vagyis ez nagyon is aktuális döntés volt. Lényeges, hogy hangsúlyozta a hízlalási szerződések érvényességét, tehát garantálta sok tízezer parasztember számára a biztos piacot. Az utolsó bekezdés pedig a városi lakosságot nyugtatta meg azzal, hogy a bizonytalan forradalmi helyzet közepette továbbra is állami feladatnak ismerte el az élelmiszerellátás biztosítását.

Ezzel a rendelettel tehát sikerült megoldani egy sürgető és igen fontos kérdést, és ezzel véget ért Gyenes Antal miniszteri pályafutása is. Illetve formálisan még

69 RAINER, 1999. 297.

70 A FORRADALOM HANGJA. 273–274.

nem, mivel azt állította, hogy a minisztérium megszűnte után Nagy Imre felkérte őt, hogy tárca nélküli miniszterként működjön közre a közellátás biztosításában. Erről írott dokumentum nem maradt fenn, így csak Gyenes kissé szétszórt visszaemlékezésére támaszkodhatunk.⁷¹ Ez azonban a lényegen nem sokat változtat, hiszen Gyenes nem tett semmit a közellátás biztosítása érdekében. Emellett az sem valószínű, hogy a munkáját energikusan végző Vas Zoltán mellé, aki közellátási kormánybiztos volt, Nagy Imre egy tárca nélküli minisztert akart delegálni. Tény az, hogy október 30–31-én megszűnt a beszolgáltatási rendszer, és ezzel, legalábbis pár hónapra, Gyenes Antal kikerült politikai élet meghatározó szereplőinek sorából.

A begyűjtés eltörlését a politikai élet különböző erői egyetértéssel fogadták. Ennek alátámasztására érdemes két országos napilap véleményét is idézni, egyrészt az akkor még nemzeti parasztpárti *Szabad Szó*t, másrészt Dudásék lapját, a *Magyar Függetlenséget*. A *Szabad Szó* *Nincs már beadás!* cikkében olvashatjuk az alábbiakat:⁷² „*Mint szél a rongyot, úgy fújta el forradalmunk a begyűjtési minisztériummal együtt az egész dézsmáló és rekviráló rendszert! Most majd nem lesz talán a városnak élleme? De igenis lesz! ... Paraszatok! Ha eddig még nem tettétek volna meg, szórjátok sárba és tapossátok össze az utolsó fecni papírt is, amit a begyűjtési hivatalokból küldtek nyakatokra.*” A *Magyar Függetlenség* nem saját cikkben értékelte a begyűjtés eltörlésének jelentőségét, hanem egyetlen lapként idézte Gyenes Antal október 31-i rádiónyilatkozatát.⁷³

A begyűjtéssel legjobban sújtott réteg, a parasztság örömet két vidéki lap is megörökítette. Heves megyében⁷⁴ megnyugvással fogadták a begyűjtés eltörlését, mivel különféle természeti csapások (jégeső, szárazság) elpusztították a termés egy részét, de a begyűjtési terveknel erre nem voltak tekintettel. A begyűjtés megszüntetése a legjobbkor történt, mivel legalább 10 000 ember jutott volna a nyomor szélére, ha teljesítenie kellett volna a beadást. Sőt azt is tudni vélte a cikk szerzője, hogy a döntésnek köszönhetően 20 000 q (mázsa) sertés és ugyanennyi szarvasmarha, 20 000 pár baromfi, 200 q tojás, 200 vagon kukorica és burgonya, valamint 10 000 hl bor maradt a termelők kezén. Írását egy, az egész országnak szóló üzenettel zárta: „*Heves megye becsületes parasztsága azt üzeni az ország népének: rájuk mindenkor számíthatnak, amikor a városok munkásainak hússal, zsírral, kenyérral, tejjel való ellátását kell biztosítani.*”

71 Gyenes Antal-interjú. OHA 260.

72 IZSÁK – SZABÓ, 1989. 176.

73 IZSÁK – SZABÓ, 1989. 184.

74 Heves megye parasztsága megnyugvással fogadta a begyűjtési rendszer eltörlését. Népújtság – Eger város Nemzeti Tanácsának lapja. 1956. november 2. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 447.

Az ország másik részében, a Vas megyei Zanat községben ugyancsak örömmel fogadták a beszolgáltatás eltörléséről érkező hírt.⁷⁵ Az erről szóló írás szerzői Kiss Miklós gazdálkodó szavait idézték, aki következőket mondta a hír hallatán: „*Viszszakaptuk szabadságunkat. Jogunkat az élethez, a termeléshez.*” Majd hitet tett a munkásság megsegítése mellett: „*A magam részéről mondhatom, hogy több árut, élelmezési cikket szállít a falu dolgozó népe a városnak, mint eddig a begyűjtési rendszerben.*” A következő bekezdés nagyon fontos, mivel itt válik érthető, hogy mit jelentett a begyűjtés a parasztság számára: a forradalom céljaival való azonosulást. Az alábbiakat olvashatjuk: „*Izlelgetik a szót, de már kimondják, hogy a megtisztult légkörben az újjászülető magyar nép összeforruva a Nemzeti Kormányval, a magyar szabadságharcosokkal egy célt követ.*” Vagyis most már falun is nyilvánvalóvá vált, hogy milyen gyökeres változásokat hoz a forradalom, hiszen a begyűjtés megszüntetése százazrek életét könnyítette meg.

A begyűjtési rendszer szétesése a forradalom idején

Minden forradalomnak megvannak a maga jellegzetes épületei, helyszínei. Azok, amelyek a szabadságot, és azok is, amelyek az elnyomást fejezik ki. Az 1956-os forradalom idején az elnyomás jelképeivé vidéken a pártbizottságok, a tanácsházák, a laktanyák váltak, ezek körül zajlottak a tüntetések, ezeket foglalták el, az itt talált iratokat semmisítették meg. Bár logikusnak tűnhet, de begyűjtési hivatalok mégsem váltak a népharag célpontjaivá. Nemhogy személyi sérülés nem történt, de volt olyan megye, ahol még anyagi kárt sem érte a begyűjtési hivatalokat. Ennek a legfőbb okát abban látom, hogy amíg a pártbizottság és a tanácsháza dolgozói nem hagyhatták el munkahelyüket, és a katonák is többnyire a laktanyákban maradtak, addig a begyűjtési hivatalok munka hiányában kiürültek, az emberek nem mentek be dolgozni, hiszen a zűrzavaros körülmények között legkevésbé sem a beadás teljesítésével, vagy annak behajtásával törődtek. Így a sokszor üresen maradt, sőt gyakran tárva-nyitva hagyott hivatali helyiségeket sokkal inkább a tolvajok, mint a tüntetőik keresték fel. Ez nem jelenti azt, hogy ne került volna sor épületek vagy berendezési tárgyak szándékos megrongálására, de ezek szórványosan fordultak csak elő. A legtöbb esetben, ahogy majd az összefoglaló jelentésekből látjuk a hiányzó eszközöket, tárgyakat ellopták vagy csak egyszerűen elkeveredtek a nagy forgatagban.

A legtöbb megyében pontos adatokkal, ismertekkel rendelkezünk, mind a begyűjtési hivatalokat ért károkról, mind az azokat okozó eseményekről. A minisz-

75 Zanat újjongva fogadta a begyűjtés megszűnését. In: *Vasi Hírlap*, 1956. október 31. In: IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ, 1996. 691.

térium vezetése ugyanis 1956. december 1-jén közzétett 68.392/1956. számú rendeletében előírta a károk pontos felmérését, és azokról összefoglaló jelentés elkészítését a megyei begyűjtési hivatalok számára. A pár nappal később született 68.435/1956. számú rendelet pedig a hiányok felmérése érdekében leltár készítését tette kötelezővé minden begyűjtési hivatalnak. Az eredményről szintén a megyei hivataloknak kellett összegzést készíteni.⁷⁶

A különféle jelentéseket *Ellenforradalmi kárbejelentés* címmel összegezték egy dossziében⁷⁷ és az 1957 tavaszán-nyarán tartott revizori vizsgálatoknál vették újból elő. A jelentéseket vizsgálva az egyik legérdekesebb jelenség az, hogy milyen gondban voltak az egyes hivatalvezetők az október 23.–november 4. közötti időszak elnevezésével. Legelőször is figyelembe kell vennünk azt, hogy már túl vagyunk az MSZMP IKB 1956. december 2–5-i ülésén, tehát ezt az időszakot hivatalosan már ellenforradalomként értékeli. Ez azonban nem ment át ilyen gyorsan még az apparátus tudatába sem, hiszen találtunk egy 1957. augusztus 16-i feljegyzést is, amelyben a „forradalmi idősakra” elszámolt dupla illetményről esik szó.⁷⁸ Nézzük meg részletesen ezek után, mi is történt az egyes megyékben.

Először is a minisztériumi épületekben mindössze 2017 Ft értékű kár keletkezett, amely jobbra az üvegezés költségeit és 2 szoba festésének költségeit foglalja magába. Az *Elszámolás a forradalmi események* (kiemelés itt és a továbbiakban is tőlem – P. I.) által okozott károkról című, 1956. december 9-én kelt jelentésből⁷⁹ kiderül az is, hogy ezen kívül az épület bizonyos részeit újra kellett vakolni. Vagyis érdemi kárt nem szenvedett a Begyűjtési Minisztérium két épülete, nem kapott találatot, nem vált harcok helyszínévé. Ez összefügg azzal is, hogy mindkét hivatal a pártközpont közelében, tehát eleve védett helyen volt (Széchenyi rkt. 6. és Akadémia utca 12.).⁸⁰ A Budapesti Begyűjtési Hivatalból összesen 1 bunda tűnt el, amelyet még október 6-án átadtak javításra.⁸¹ A fővárosban lévő, a Begyűjtési Minisztériumhoz tartozó épületek közül a legjelentősebb károkat a Malomipari Tanulóiskola szenvedte. Ennek környékén utcai harcok dúltak, így az iskola több belövést is kapott. Az 1956. december 8-án tett jelentés 80 000 Ft-ra becsülte az épületkárokat. Ezenkívül asztalok, székek, matracok, kályhák, padok, lepedők is eltűntek vagy tönkrementek. A végső kár összegét 94 809 Ft-ban állapították meg.⁸²

76 MOL XIX-K-7-1 13.doboz

77 MOL XIX-K-7-1 44.doboz

78 Uo.

79 Uo.

80 MOL XIX-K-7-1 14.doboz

81 MOL XIX-K-7-1 44.doboz

82 Uo.

Vidéken ennél jelentékenyebbek a károk. Kezdjük a számbavételt az ország keleti részéről nyugatra haladva. Szabolcs-Szatmár megyében 1956. december 8-ra készült el *A forradalmi események által okozott károkról* szóló jelentés.⁸³ A meglévő eszközhiányt azzal magyarázták, hogy „*az apparátus dolgozói 26-án elhagyták álmáshelyüket, munkahelyüket és ebből kifolyólag a felsorolt vagyontárgyakat széthurcolták.*” Többnyire egyszerűbb bútordarabokat vittek el, így például a nagyhalászi begyűjtési hivatalból 3 széket, 1 lócat és 1 asztalt. A nagykállói járási begyűjtési hivatalból 2 szék és 1 asztal tűnt el, és elvittek 500 Ft készpénzt is az ezt őrző kazettából. A megye többi településén hasonló nagyságrendű károk keletkeztek.

A szomszédos Hajdú-Biharban 1957. január 7-én vették fel a jegyzőkönyvet „*az 1956. október 23 utáni forradalmi károkról*”.⁸⁴ Itt súlyosabb incidensre is sor került, mivel Hajdúviden a „forradalmi tömeg” a begyűjtési tárgyakat felgyűjtötte, Hajdúsámsonban és Nyírmártonfalván pedig a hivatalokban lévő tárgyakat összetörte és elhurcolta. A többi településen is eltűnt egy-két apróság, és néha szinte mulatságos, milyen precízen örökítette meg ezeket a jegyzőkönyv. Derecskén elveszett 1 db motoros szemüveg, 2 db vizespohár és 2 db portörölő. Bihar-tordán 1 papírkosárnak és 1 ollónak kelt lába, míg Zsákán 1db kancsó és 1db vizespohár tűnt el. Komádiban „tekintélyesebb” a lista, itt ugyanis hiába kerestek 5 ollót, 1 biciklipumpát és 1 bicikligumit. A sort még lehetne folytatni a hasonló apróságok felsorolásával. Összesen 3276 Ft 50 fillerre becsülték a keletkezett kárt.

Békés megyéről csak számszerű összesítéssel rendelkezünk, e szerint 4625 Ft kár keletkezett a megye begyűjtési hivatalaiban.⁸⁵ Borsodban, a második legnagyobb területű megyében két motorkerékpárt és két biciklit loptak el, összesen 5215 Ft értékben. Egyéb kárt nem jegyeztek fel az igen tömör, 1957. január 12-én kelt jelentésben.⁸⁶ Úgy tűnik Észak-Magyarországon nem nagyon törődtek a forradalom idején a begyűjtési hivatalokkal, legalábbis Heves Megyei Begyűjtési Hivatal, 1956. december 20-i jelentése szerint.⁸⁷ Ez mindössze egyetlen mondatból áll: „A megyei begyűjtési hivatalok a *forradalmi események* miatt anyagi kárt nem szenvedtek.”

A Hevestől délre fekvő megye, Szolnok ehhez képest jelentős kárról számoltattott be, 1957. január 5-én. A „*forradalmi események által okozott károk*” összértéke

83 Uo.

84 MOL XIX-K-7-1 44. doboz

85 Uo.

86 Uo.

87 Uo.

17 510 Ft-ra rúgott.⁸⁸ Eltűnt például 2 db írógép, 8 db asztal és 31 db szék. A veszteség rovatba került 600 Ft készpénz és 1 db rádió is. Emellett egy sportkedvelő tolvaj elemelt 1 pingpongasztalt, 4 db ütővel. Csongrád megyéből csupán igen szűkszavú összesítés áll rendelkezésünkre,⁸⁹ amelyet Hódmezővásárhelyen készítettek, 1956. december 14-én. Ez nem foglalkozott a lezajlott események minősítésével, csupán a „berendezésekkel és irodagépekkel kapcsolatban felmerült károkról” beszél. Nem ad tételes jegyzéket, csak a kárösszeget közli: 7404 Ft.

A Bács megyei anyagi veszteség ennél nagyobb mértékű volt, 17 320 Ft-ra rúgott. A feljegyzés készítői megállapították azt is hogy „a károk főként a községi begyűjtési csoportoknál keletkeztek.” Eltűnt többek között 14 db asztal, 29 db szék, valamint nyoma veszett 1 db néprádiónak és 3 db írógépnak is.

Pest megye 1957. január 11-én kelt jelentése „háborús károkról” szól.⁹⁰ Ezzel a radikális minősítéssel sehol másutt nem találkozunk. A begyűjtési hivatalok kárai jóval nagyobbak voltak a többi megyéhez viszonyítva, a végösszeg 38 736 Ft-ot tett ki. A nagyobb értékű tárgyak közül ki kell emelnünk 7 asztalt, 19 széket, 4 kályhát, 1 motorkerékpárt és 1 biciklit. A lista emellett elképesztő apróságokat is számba vett, például rögzítette 1 szeneslapát, 2 lakat, 5 pohár, 1 hamutartó és 2 tekercs ragasztószalag (!) eltűnését is. A Nógrád Begyűjtési Hivatal 1956. december 14-i jelentése szerint „álló- és forgóeszközökben ezideig a hivatal kárt nem szenvedett”.⁹¹

A dunántúli megyék közül Komáromban ugyancsak simán átvészelte a begyűjtési hálózat a forradalmi napokat. Hiszen az 1956. december 19-én kelt jelentésben az áll,⁹² hogy a „forradalmi események következtében” sem az álló, sem a forgóeszközökben nem keletkezett kár. Ezzel szemben a szomszédos Fejér igen mozgalmas napokat élt át. Egyrészt itt keletkezett a legnagyobb kár, a végső összesítésben 45 795 Ft. Másrészt az 1956. december 19-én formába öntött jelentés a „forradalmi események által okozott károkról”, valamint betörésekről és rombolásokról szól. A szöveg sajnos igen szűkszavú és tömör, így homályban hagyja azt, hogy a rombolásokat a feldühödött tömeg vagy csupán egy-egy magányos ember követte el. Vagyis nem tudjuk, hogy ezek a népharag következményei vagy egy-egy tolvaj szándékos károkozása csupán. A hivatalok kárai között feljegyezték a már megszokott dolgokat (asztalok, székek, irodaszerek). A legérdekesebb tételt 3 rádió

88 Uo.

89 Uo.

90 MOL XIX-K-7-I 44. doboz

91 Uo.

92 Uo.

jelenti, amely 49 lemezzel veszett el. Eltűnt emellett 440 Ft készpénz is, csakúgy mint 3 db bunda.

Tolna megyéből a közellátási kormánybiztos által 1956. december 12-én írott tájékoztató 7774 Ft kárról számolt be feletteseinek.⁹³ Ezek a szokásos tételekből tevődtek össze, úgy mint asztalok, írógépek, székek. A jelentéstevő hozzátette azt is, hogy: „A károk az országosan ismert forradalmi események következtében állottak elő.” Baranyában csupán közönséges lopásokról számolt be az 1956. december 8-án papírra vetett jelentés.⁹⁴ Itt ugyanis a munkatársak által elhagyott és lezárt mohácsi, illetve sellyei járási hivatalokat feltörték, és a tolvajok magukkal vittek 1 db fényképezőgépet és 1 db írógépet.

Somogy megye begyűjtési hivatalainak kárait 1956. december 13-án összegezték Kaposváron.⁹⁵ A szöveg a „forradalmi események által tönkrement ingóságokról” szól. A károk teljes összegét 8170 Ft-ban állapították meg, ez többek között 11 asztal, 18 szék, 6 szekrény, 1 kályha tönkremeneteléből származott. A jelentés azt is leszögezte, hogy ezeket a tárgyakat összetörték és felgyújtották. Ebben az esetben ugyanazzal találkozunk, mint Fejér megyében. Bár feltételezhetjük, hogy ebben az esetben tudatos károkozással van dolgunk, de ennek mibenlétére itt sem derül fény. Sajnos a jelentés megint igen tömör, így csak egyéb források bevonásával igazolhatnánk azt a feltevésünket, hogy Somogyban egyes begyűjtési hivatalok a népharag célpontjaivá váltak.

1956. december 10-én készítették el a Zala megyei károkról készített összefoglalót.⁹⁶ Ez a „forradalmi események során” keletkezett veszteségeket vette számba. A másutt elkönyvelt veszteségekkel találkozhatunk itt is (például 2 asztal, 1 szék, 2 kályha 1 néprádió). Emellett eltűnt 615 Ft készpénz is. A jelentés készítője ezenkívül megállapította, hogy több irodabútort kisebb mértékben megrongáltak, de ezek kis költséggel helyrehozhatók.

Az egyes megyék begyűjtési hivatalaink kárait összegző jelentések közül a legérdekesebb és leginformatívabb a Vas Megyei Begyűjtési Hivatal, 1956. december 30-án papírra vetett összefoglalója.⁹⁷ Először is, az események értékelésével kapcsolatban ugyanazon az oldalon két homlokegyenest eltérő minősítést találunk. Az első mondat a „forradalmi eseményekkel kapcsolatos károkat” 9000 Ft-ra becsülte. A tételes károkat felsoroló összegzés viszont az alábbi mondattal indít: „A kármegállapító bizottság megállapította, hogy az 1956. október 23-án kitört ellenforradalom és az azt követő november 4-i események következtében a hi-

93 Uo.

94 Uo.

95 MOL XIX-K-7-1 44. doboz

96 Uo.

97 Uo.

vatal tulajdonát képező eszközök közül az alábbiak semmisültek meg: ...” Nagyon nagy zavarban lehetnek a jelentés készítői, vagy csak rendkívül figyelmetlenek voltak? Aligha találunk még egy ilyen dokumentumot, amely ennyire ellentmondásosan, és önmagát is megcáfolva értékelné a forradalmat. Igen érdekes a „november 4-i események” kifejezés, mivel nincs tudomásunk arról, hogy a szovjet intervenciót a Kádár-kormány részéről ebben az időszakban vagy akár a későbbiekben így értékelték volna. Feltűnően hasonlít az „októberi sajnálatos események” kifejezésre, de bármi is volt az ötletadója, nagyon jól tükrözi azt szándékot ahogyan megpróbálták egy minisztérium számára készített jelentésben szépíteni a valóságot. Bizonyára nem voltak tisztában azzal, hogy mit lehet írni, és ezért találták ki ezt a semleges és semmitmondó szókapcsolatot. A többi jelentésben még csak utalás sincs a szovjet beavatkozásra, ők kikerülték ezt a problémát.

A konkrét károk között újra csak a megszokott tárgyakat találjuk (asztalok, kályhák, székek és 18 db függöny), illetve egy 1489 Ft-os tételt a dekorációs készlet káraitól. Hogy ez pontosan mit takar, arról azonnal felvilágosít a jelentés: „*A dekorációs készletet és a jóléti felszerelések egyes tárgyait az október 23-i forradalom (!) hatására a hivatalvezető utasítására a hivatal dolgozói semmisítették meg. A megsemmisített könyvek Sztálin, Rákosi, Gerő és hasonló írók (!) könyvei voltak, a dekorációs készlet pedig a fentiek arcképeit, jelmondatait tartalmazták [sic!].*” Hajdú-Bihar után tehát ez a második eset, amikor a forradalom egyik célpontjává vált egy begyűjtési hivatal, ráadásul nem egy községi, hanem egy megyei központ. A szöveg a forradalom újabb kifejezésével is gazdagít minket, az pedig igen komikus, hogy a magyar irodalmi élet általunk nem ismert szereplőit fedezte fel Rákosi Mátyás és Gerő Ernő személyében. Mivel feltételezhetően minden begyűjtési hivatalt ugyanazzal a dekorációs anyaggal láttak el, így máshol is sor kerülhetett a szombathelyihez hasonló eseményekre, csak ott nem a hivatali dolgozók, hanem a hivatalokba behatoló emberek semmisítették meg a nagy vezérek arcképeit. A vasiak magyarázkodása mögött ott van a félelem is, hogy számon kérik rajtuk a Rákosit ábrázoló propagandaanyagot. Mivel nem volt számukra egyértelmű a Kádár-kormány viszonya Rákosiékhoz, ezért magyarázkodhattak ilyen gondosan. A szöveg igen precízen megmagyarázza a keletkezett kár okát is: „*... a november 4-i forradalom alkalmával a Nemzetőrség ellenállt és a harcok során minden iroda fel lett törve és az őrizetlen irodahelyiségekből a fenti tárgyakat elvitték ismeretlen személyek.*” A szövegben november 4-e forradalomná változott, valószínűleg ezt tűnt a leglogikusabbnak. Igaz ezzel végképp zavarossá vált a jelentés, legalábbis az események értékelését tekintve.

A megyék sorában az utolsó Győr-Sopron, ahol 1957. január 5-én készült el az összegzés az „október 23-i események következtében” előállott károkról.⁹⁸ A legnagyobb tétel egy bunda volt, amit egy kapuvári begyűjtési dolgozó lakásáról loptak el. Ezenkívül eltűnt egy bicikli, valamint néhány jelentéktelen apróság. Veszprém megye az egyetlen, amelyről nem sikerült fellelnünk az összefoglaló jelentést, ha egyáltalán elkészült.

Ha összegezni kívánjuk a jelentésekből kirajzolódó képet, akkor megállapíthatjuk, hogy három megyében (Heves, Komárom, Nógrád) semmilyen kárt nem szenvedtek a begyűjtési hivatalok, tovább háromban (Baranya, Győr-Sopron, Zala) pedig csak kisebb, elhanyagolható mértékű károkozás történt. Mindössze két megyében, Hajdú-Biharban és Vasban történt egyértelműen dokumentált, kifejezetten a begyűjtési hivatalok ellen irányuló tömeges fellépés. Ezenkívül Somogy és Fejér megyében mehetek végbe hasonló események, de ezekre csak közvetett utalásokat találtunk. Ha az elveszett, részben tönkrement, részben ellopott tárgyakat számba vesszük, látható hogy elsősorban bútorokat, közlekedési eszközöket és műszaki cikkeket vittek el, de emellett gyakran a mindennek lába kelt, ami valamilyen értéket képviselt.

A megyék összefoglaló jelentéseinek beérkezését követően 1957 februárjában készítették el a minisztériumban az országos kárjegyzéket.⁹⁹ Ez négy nagy csoportba foglalta a különböző típusú károkat: épületkárok 80 000 Ft, járműkárok 186 866 Ft, egyéb állóeszközök kárai 196 383 Ft, fogyóeszközök 77 131 Ft, vagyis összesen nettó 540 380 Ft.

Ezt veszteséget és a minisztérium felszámolásából származó költségeket pótolni kellett valamilyen módon és erre különféle módszereket eszeltek ki. Az egyik eszköz az volt, hogy kitalálták az „ellenforradalmi előleg” fogalmát. Ez a dolgozók részére a forradalom ideje alatt kiutalt rendkívüli előleget jelentette. Mivel a forradalom idején utalták ki, ezért azt visszakövetelték az emberektől. Az általánosan követendő eljárásról Istvánfy Andor által a megyei begyűjtési hivataloknak kiadott feljegyzés intézkedett, 1957. január 5-én.¹⁰⁰ Ez kimondta, hogy az 1956. október 24–31. közötti, munkabéren felül kifizetett összeget jutalomnak kell tekinteni, míg a november 1. után kifizetett ilyen összeget a dolgozók havi béréből le kell vonni. Egyetlen logikusnak tűnő érvet lehet felhozni emellett az indoklás mellett, azt, hogy október 31-én jelent meg Gyenes Antal közleménye a begyűjtés megszüntetéséről, vagyis ezen a napon szűnt meg a minisztérium. Ezt a megszüntetést viszont a Kádár-kormány nem ismerte el törvényesnek, ezért

98 MOL XIX-K-7-1 44. doboz

99 MOL XIX-K-7-1 13. doboz

100 MOL XIX-K-7-1 4. doboz

is adott ki saját felszámoló rendeletet. A pénzmegtakarításnál azonban mégis felhasználták azt a rendeletet, amelyet egyébként nem ismertek el. Egy dátum és aláírás nélküli, de vélhetően 1957 közepén keletkezett feljegyzés 105 emberről ír, akik még mindig nem fizettek vissza 11 735 Ft „ellenforradalmi előleget”.¹⁰¹ Egy 1957. októberi irat pedig arról tanúskodik, hogy a Somogy megyei begyűjtési hivatalok dolgozóinak 1956. október 24–29. között a megyei tanács VB által kiutalt 102 820 Ft jutalmat visszakövetelték.¹⁰²

Végezetül lássunk még egy, kissé komikus példát arra, hogyan próbáltak pénzt szerezni. 1956. október 23-án a Bp. 4. számú postahivatalban feladtak 3 csomagot a ceglédi, monori és váci városi begyűjtési hivatalba, valamint 2 másikat a monori és a váci járási begyűjtési hivatalba. A csomagok eltűntek, hiszen forradalmak idején általában nem továbbít a posta. Ennek ellenére 1957 márciusában egy abszolút komoly levélben Szilágyi Pál, a Begyűjtési Minisztérium felszámoló biztosa a Postától 800 Ft kártérítést követelt, amelyet az Élelmezési Minisztériumba kért átutalni, a Begyűjtési Minisztériumot Felszámoló Csoport költségeire. A Posta természetesen elutasította a komolytalan kérést.¹⁰³

Az egész országot átszövő begyűjtési hálózat nem csupán anyagi jellegű veszteségeket szenvedett, hanem emberieket is. A félreértések elkerülése végett leszögezzük, hogy tudomásunk szerint senki sem halt meg a forradalom idején a begyűjtési apparátus munkatársai közül. Összesen egy olyan esetet ismerünk, amikor minisztériumi dolgozó valamilyen fegyveres összecsapásba keveredett. Balogh Gyula minisztériumi főelőadó 1956. október 25-én éppen a Begyűjtési Minisztérium Széchenyi rakparti épületéből tartott hazafelé, amikor a Kossuth térré érve „lövés általi borda-, medence- és lábsérülést szenvedett.” Valószínűleg a hírhedt Parlament előtti sortűz idején járt arra, bár ezt óvatosan kikerüli a jelentés. A sebesült tisztviselő baleseti járadékot kért, amit csak azután kapott a Pest Megyei SZTK-tól, hogy a Begyűjtési Minisztériumból igazolták őt. Már mint azt: „Nem feltételezhető, hogy aktívan részt vett volna az ellenforradalomban.”¹⁰⁴

Az emberveszteség természetesen abból származott, hogy jó néhányan emigráltak, akkori kifejezéssel élve disszidáltak a forradalmat követően a minisztérium állományából. Erre vonatkozó adatokkal 1957 januárjából rendelkezünk,¹⁰⁵ amikor felmérték, hogy az egyes főosztályokon hány ember maradt a „disszidálásokat” és a racionalizálásokat követően. Általában minden főosztályról vagy igazgatóságról távozott 1-2 ember, kivéve a Szállítási Főosztályt és a Terményfor-

101 Uo.

102 MOL XIX-K-7-1 4. doboz

103 MOL XIX-K-7-1 44. doboz

104 MOL XIX-K-7-1 56. doboz

105 MOL XIX-K-7-1 22. doboz

galmi és Raktározási Főigazgatóságot, ahonnan 4-4 fő ment külföldre. Összesen 15 hagyták így el a minisztériumot. Mivel egy megszűnőben lévő minisztériumot hagytak el, így azon kevés munkahely egyike volt a begyűjtési tárca, ahol nem jelentett gondot az eltávozók pótlása, hiszen az ottmaradtak nagy részét is hamarosan elbocsátották.

*A forradalom leverésétől a minisztérium megszűntéig
1956. november 4.–december 31.*

A november 4-i szovjet katonai beavatkozást követően a beszolgáltatás kérdésében igen hamar tisztázta álláspontját a Kádár-kormány. Az első törvényerejű rendelet, amely az új hatalom nevéhez fűződik újra megerősítette a kötelező beszolgáltatás eltörlését, sőt visszamenőleges hatállyal szabályozta a kérdést. Ez a szabályozás alig öt nappal a Kádár-kormányzat Budapestre érkezését követően, 1956. november 12-én látott napvilágot.¹⁰⁶ Ebben eltörölték a begyűjtésről és annak végrehajtásáról szóló aktuális jogszabályokat (1953. évi 27. és 1956. évi 18. sz. tvr.), valamint a sertés, marha, borjú és juh levágására és forgalmára, illetve a sertésvágás utáni kötelező zsírbeadásra vonatkozó rendelkezést. (2/1955 (II.10.) sz. Begyűjtési Miniszteri rendelet). A rendelet kimondta, hogy 1956. október 25-től kell alkalmazni, és eltörölte a beadási hátralékokat is. A szabályozás célja ketős volt. Egyrészt jogi szinten is demonstrálták azt, hogy a Kádár-kormány nem vállal jogfolytonosságot a Rákosi-rendszerrel, hiszen az egyik leggyűlöltebb intézményét nem tartja fenn. Másrészt a rendelet azt is igazolni akarta, hogy a Kádár-kormány a forradalommal sem vállal jogfolytonosságot, mivel nincs utalás az október 31-i eltörlő rendelkezésre, hanem saját intézkedésként igyekszik feltüntetni a beadás felszámolását. Nem véletlen, hogy éppen október 25-e, Kádár első titkárrá választása lett a visszamenőleges megszüntetés első napja. Ezzel is azt sugallták, hogy ez legitim lépés volt, de sem az előtte, sem az utána történtek nem. Ezért nem október 23-a vagy 31-e lett az eltörlés napja, bár a november 12-i szabályozás tartalmilag tökéletesen megegyezett Gyenes Antal rádióbeli nyilatkozatával. Kádárék a parasztság rokonszenvét próbálták elnyerni, elég felemás módon. Hiszen feltehetően egyetértéssel nyugtázták a parasztemberek, hogy a begyűjtés nem tér vissza az új hatalommal, de mindenki tudta, hogy azt a forradalom söpörte el.

106 *Az 1956. évi 21. számú törvényerejű rendelet a mezőgazdasági termények és termékek kötelező beadásának megszüntetéséről.* TÖRVÉNYEK, 1957. 62.

Ugyanezen a napon állították fel a „dolgozóknak élelmiszerral, tüzelőanyag- gal és más közszükségleti cikkel való zavartalan ellátása” ellátása céljából a Köz- ellátási Kormánybizottságot.¹⁰⁷ Ennek elnöke Nyers Rezső lett, tagjai pedig Kovács Imre, Pongrácz Kálmán, Sággy Vilmos és Tausz János. Vagyis nem lett a bi- zottság tagja Gyenes Antal, aki Bölöny József szerint a „Begyűjtési Minisztérium vezetője” volt, egészen december 31-ig.¹⁰⁸ Mivel a szerző nem jelölte meg, hogy milyen forrás alapján állítja ezt, így nem zárható ki, hogy papíron valóban Gyenes maradt a minisztérium első embere. A valóságban azonban Sággy Vilmos vitte az ügyeket, a végső szót pedig, mint közellátási kormánybiztos Nyers Rezső mondta ki. Ezt támasztja alá az is, hogy Sággy többször is egyes szám első sze- mélyt használt, amikor a begyűjtést felszámoló rendeletekről beszélt.¹⁰⁹ Emel- lett árulkodó egy 1956. december 4-én kelt levél, amelyben Sággy felettesétől, Nyers Rezsőtől kért engedélyt arra, hogy az elbocsátott begyűjtési dolgozóknak 4 millió Ft téli segélyt kifizessen.¹¹⁰ A források hiánya is arra utal, hogy Gyenes Antal aligha szólott bele az ügyek intézésébe, mivel egyetlen utasítást vagy egyéb hivatalos dokumentumot nem sikerült fellelnünk a minisztérium 1956 novem- ber-decemberi iratanyagában, amelyet ő szignált volna. Ezek alapján kijelent- hetjük, hogy a Begyűjtési Minisztériumot a végleges felszámolásig Sággy Vilmos vezette, mégha hivatalosan nem is nevezték ki miniszternek.

Sággy mindvégig, mint a Közellátási Kormánybizottság tagja adta ki intéz- kedéseit. Az elsőt mindjárt november 13-án, vagyis a begyűjtés újbóli megszün- tetése után egy nappal. Ez az 5/1956. számú begyűjtési miniszteri rendelet intéz- kedett, hogy azonnali hatállyal, de legkésőbb november 20-ig mondjanak fel a községi és a városi begyűjtési dolgozóknak. Ez azonban nem vonatkozik a me- gyei, a járási és a megyei jogú városok begyűjtési hivatalainak munkatársaira. A jogszabály kimondta azt is, hogy a megszűnő hivatalok az illetékes tanács VB elnökének adják át ingóságaikat és a közlekedési eszközeiket, valamint teljes iratanyagukat.¹¹¹ A felszámolás első hulláma 5646 embert érintett, ugyanis no- vember 1-jén még 7207 embert dolgozott országsszerte a begyűjtési hivatalok- ban, és az a létszám november 20-ra 1561 főre csökkent.¹¹² A felszámolás tehát gyorsan és körültekintés nélkül indult meg, mivel az elbocsátott dolgozók, akik közül amúgy sem tartozott mindenki az adott falu vagy város legnépszerűbb

107 3/1956 (XI.12.) számú kormányrendelet. TÖRVÉNYEK, 1957. 191.

108 BÖLÖNY, 1978. 236.

109 Például 1956. december 4-én kelt utasításában, melyet a megyei begyűjtési hivatalok vezetőinek küldött. MOL XIX-K-7-1 22. doboz

110 MOL XIX-K-7-1 22. doboz

111 MOL XIX-K-7-1 56. doboz

112 MOL XIX-K-7-1 11. doboz

emberei közé, egyik napról a másikra kereset nélkül maradtak, mivel az elhelyezéüsükrol nem gondoskodtak. Tömegével érkeztek főként 1957 tavaszán a felszámoló csoporthoz a panaszos levelek az állás megszűnte miatt, de ezeket sorba visszautasították, és kinek-kinek egyéni szerencséjére bízták megélhetése biztosítását. Persze nyilvánvaló az is, hogy 1956 november közepén az utolsó szempont volt a kormány számára, hogy a hirtelen elbocsátott 5600 begyűjtési dolgozó miből fog megélni.

Mindenesetre az elbocsátottak részéről jelentkező erőteljes tiltakozás is szerepet játszhatott abban, hogy 1956. december 4-én téli segély folyósításáról döntött SÁghy és Nyers.¹¹³ Nem minden elbocsátott kapott, csak meghatározott részüket, bár az nem derült ki pontosan az iratokból, hogy milyen szempontok alapján választották ki a segélyben részesülőköt. 1956. december 12-én készült az a kimutatás, valószínűleg SÁghy Vilmos számára, amiből megyékre lebontva megtudhatjuk, hogy hányan és mennyi pénzt igényeltek.¹¹⁴ Összesen 4015-en kértek ebből a segélyből, összesen 5 281 600 Ft-ot. Vagyis átlagban kb. 1315 Ft jutott volna egy-egy igénylőre. Azt ugyanis nem tudjuk, hogy végül hányan részesültek ebben a támogatásban, mivel a kért összeg jóval túllépte az erre előirányzott 4 millió Ft-os keretet. Mindenesetre ezzel a segélyakcióval valamelyest enyhítették azt a felháborodást, melyet az egyik napról a másikra történő elbocsátás váltott ki a begyűjtési dolgozók körében.

A begyűjtési rendszer felszámolásának következő lépésére 1956. december 27-én került sor. Ekkor bocsátotta ki SÁghy Vilmos 51/1956. számú géptáviró utasítását, amelyben elrendelte a megmaradt begyűjtési dolgozók (a járási, megyei jogú városi és megyei hivatalok munkatársai) elbocsátását, december 31-i hatállyal.¹¹⁵ Csapán egy 104 fős törzsállomány megtartását írta elő, vagyis további 1457 dolgozót bocsátottak ekkor el. Az utasítás szoros összefüggésben van az ugyancsak ebben az időszakban kiadott 1956. évi 33. számú törvényerejű rendelettel, amely megszüntette az immár feladat nélkül maradt Begyűjtési Minisztériumot, több más tárccával egyetemben.¹¹⁶ Ez az elbocsátás kevesebb embert érintett, másrészt jobban előkészítették, mivel az elküldött dolgozók közül nem mindenki maradt munka nélkül, hanem részben terményforgalmi vállalatoknál, részben különféle adminisztratív munkakörökben helyezkedtek el. Az első felszámolási hullám hibáiból tanulva felmérték, hogy megyénként hány fő maradt 1956. november 24-ére, ugyanis ekkorra ért véget a megszűntetés első lépcsője. Azt

113 MOL XIX-K-7-1 44. doboz

114 MOL XIX-K-7-1 44. doboz

115 MOL XIX-K-7-1 56. doboz

116 TÖRVÉNYEK, 1957. 68.

összesítő jegyzék a céllal készült,¹¹⁷ hogy a második körben elbocsátandókat elhelyezzék, de nem tudjuk mennyit segített az ebben.

Az év végére tehát a valóságban is megszűnt a beszoigáztatási rendszer, hiszen eltűntek a begyűjtési hivatalok, és csupán a mérlegkészítés–ellenőrzés, valamint technikai teendők voltak hátra. Azt nem tudjuk megállapítani, hogyan reagált a parasztság arra, hogy a valóságban is eltűntek a hivatalok, hiszen erre vonatkozó forrásokat nem ismerünk. Feltehető azonban, hogy a beszoigáztatási rendszer intézményeinek eltüntetése nem változtatott sokat a Kádár-kormány megítélésén, mivel a beadás már a forradalom napjaiban leállt és később sem indult újra. Vagyis a begyűjtési hivatalok felszámolása nem járult hozzá közvetlenül a kormány konszolidálásához. Inkább az a politikai döntés éreztette közvetett hatását, hogy az új kormányzat – látva a beszoigáztatás tarthatatlanságát –, azonos álláspontra helyezkedett Nagy Imre első kormányával, és nem visszahozta azt, hanem egy jogszabállyal is megerősítette megszűnését.¹¹⁸

A felszámolás második szakasza a végső megszűnésig 1957. január 1.–1958. január 22.

Az országos begyűjtési rendszerrel párhuzamosan felszámolták a minisztérium apparátusát is. Ennek csúcslétszáma 794 fő volt, 1954. január 1-jén. Ez egy átszervezés kapcsán 602 főre csökkent 1954. április 1-re, és még 1956 januárjában is 539 ember dolgozott a minisztériumban.¹¹⁹ A minisztérium megszűnését követően csupán 35-en maradtak meg az óriási létszámú apparátusból, ők az Élelmezésügyi Minisztérium Begyűjtési Minisztériumot Felszámoló Csoportjában dolgoztak tovább.¹²⁰

1957. január 23-án bocsátotta ki Sággy Vilmos utolsó rendelkezését, mellyel a vidéki begyűjtési hivatalokat véglegesen felszámolta. A 7./1957. számú utasítás a megmaradt 104 ember közül 64-nek¹²¹ elbocsátását február 1-vel, a maradék 40-ét pedig február 28-cal írta elő. Utolsó feladatuk az volt, hogy 1957. február 28-i fordulónappal felszámolási mérleget készítsenek, amely tartalmazza a szokásos adatokon túl az eszközök átadására vonatkozó adatokat is. Ezeket a jegy-

117 MOL XIX-K-7-1 44. doboz

118 Formailag a Kádár-kormány törölte el a beszoigáztatást, hiszen a forradalom alatt nem volt idő a konkrét jogalkotásra.

119 MOL XIX-K-7-1 8. doboz

120 MOL XIX-K-7-1 4. doboz Szilágyi Pál jelentése Sággy Vilmos miniszterhelyettesnek. 1957. február 25.

121 MOL XIX-K-7-1 56. doboz

zőkönyveket az illetékes megyei tanács VB pénzügyi osztályának kellett átadni.¹²² A felszámolás azonban csak papíron ment ennyire simán, hiszen a megyei hivataloknál több gond is akadt. Több megyében szétszóródott, illetve részben megsemmisült az irattári anyag, több hónapra kellett visszamenni, hogy valamennyire pontos mérleget készítsenek. Borsod és Bács-Kiskun megyében még 1957 szeptemberében is az irattár rendezésénél tartottak.¹²³ Veszprém megyében pedig megsemmisült a nyilvántartási anyag nagy része, így csak utólag kellett rekonstruálni a mérleget.¹²⁴ De nem csupán a dokumentumok rendezetlensége vagy hiánya okozott gondot, hanem az apparátus felkészületlensége is.

A felszámolásról készített összefoglaló szerint: „A kislétszámú, elbocsátásukat váró megyei pénzügyi csoportok alig bírtak megbirkózni a felmondási járandóságok számfeltevésével és az egymásnak ellentmondó számtalan bérügyi intézkedés végrehajtásával.”¹²⁵ A káosz nagyságát jelzi, hogy 700 elszámolással kapcsolatos panasz érkezett a minisztériumba, amelyek többségét jogosnak minősítették. Ezért a vártnál későbbre tolódott a minisztérium felszámolásának vége és a felszámoló csoport tevékenységét az év végéig meghosszabbították.¹²⁶ A tapasztalt nehézségek miatt a felszámoló csoport 1957 májusától kezdve minden megyére kiterjedő revizori vizsgálatot tartott.

Az augusztusig elhúzódó ellenőrzés szempontjait Szilágyi Pál, a Begyűjtési Minisztériumot Felszámoló Csoport vezetője tette közzé 85./1957. számú utasításában. A rendelkezés szerint a vizsgálat során az 1956. október 23-tól a hivatal megszűntéig tartó időszakot kell számba venni. Ellenőrizni kell a javadalmatszámra egyenlegét, a leltárt, azt, hogy kifizették-e a dolgozókat, fel kell mérni a kintlévőségeket és ki kell vizsgálni a panaszokat.¹²⁷ A revizori vizsgálatok igen alaposak voltak, külön kitértek az „ellenforradalmi kár” elnevezésű kategóriára, mivel ha hiányzott valami, akkor a hivatalok egyszerűen ezzel a címkével intézték el. A vizsgálatok aprólékos voltára jellemző az alábbi példa. Baranya megyében nem tudtak elszámolni 1 db esőköpenyről. A vizsgálat kiderítette, hogy a homorúdi községi begyűjtési hivatalból sodorta el a víz az 1956. márciusi nagy

122 MOL XIX-K-7-1 56. doboz – *Jelentés a begyűjtési hivatalok felszámolásáról*. Készítette Szilágyi Pál 1958. január 31-én.

123 MOL XIX-K-7-1 3. doboz

124 MOL XIX-K-7-1 56. doboz – *Jelentés a begyűjtési hivatalok felszámolásáról*. Készítette Szilágyi Pál 1958. január 31-én.

125 MOL XIX-K-7-1 56. doboz – *Jelentés a begyűjtési hivatalok felszámolásáról*. Készítette Szilágyi Pál 1958. január 31-én.

126 Uo.

127 MOL XIX-K-7-1 56. doboz – *Vizsgálati szempontok a volt megyei begyűjtési hivatalok felszámolásának általános helyszíni ellenőrzéséhez*.

áradás alkalmával.¹²⁸ A revizorok ehhez hasonló hiányokat, valamint a számfejtésben keletkezett a sietségből és a kapkodásból adódó hibákat tártak fel. Az egyes megyék végső összegzései két méretes dobozt töltöttek meg a levéltárban.¹²⁹ Az esetleges hiányokat – némi jóhiszeműséggel eljárva – igyekeztek pótolni. Így például Szendrő Károlytól, a Baranya Megyei Begyűjtési Hivatal egykori vezetőjétől a neki küldött felszólításban 4776 Ft-ot kértek, ha „megtartja” a nála lévő irodai bútorokat, ha pedig nem, akkor is fizessen be 1276 Ft szolgálati költséget.¹³⁰ A hivatalvezető megbánta azt, hogy magánál felejtette a bútorokat, mivel még 1958. májusában is levelezett a kérdéses ügyben.

A minisztérium felszámolása tehát lassan haladt, és bár 1957. július 9-i, Sággy miniszterhelyettesnek írott levelében¹³¹ Szilágyi Pál felszámolóbiztos augusztus 1-re ígérte a zárómérleget, de az mégsem készült el ekkorra. Sőt 1957. szeptember 30-i jelentésében kérte saját maga és Selmeczi Géza főosztályvezető szerződésének az év végéig történő meghosszabbítását, hogy el tudják készíteni a végső mérleget.¹³² Hosszú huzavonát követően 1957. november 5-én nyújtották be a Begyűjtési Minisztérium zárómérlegét a Pénzügyminisztériumnak, amelyet az elfogadott. Egyben kérte az Élelmezésügyi Minisztérium Költségvetési Osztályát, hogy vegye át a folyó ügyeket. Így a kintlévőségek behajtását, a volt begyűjtési dolgozók igazolási kérelmeit és az egykori begyűjtési hivatalokkal kapcsolatban felmerülő panaszos ügyeket.¹³³ A zárómérleg elkészítésével véget ért a felszámoló csoport tevékenysége és 1957. december 31-nyel hivatalosan is megszűnt. Vezetőjét, Szilágyi Pált 1958. január 22-én mentették fel felszámoló biztosi posztjáról.¹³⁴ Ezzel véglegesen pont került egy hosszú folyamatra, és nem volt többé semmi nyoma a begyűjtési rendszernek, amelyet a forradalom rendített meg visszavonhatatlanul.

128 MOL XIX-K-7-1 47. doboz Baranya megye

129 MOL XIX-K-7-1 47–48. doboz

130 MOL XIX-K-7-1 47. doboz Baranya megye

131 MOL XIX-K-7-1 56. doboz

132 MOL XIX-K-7-1 3. doboz

133 MOL XIX-K-7-1 56. doboz – Szilágyi Pál 1956. december 27-i jelentése Sággy Vilmos miniszterhelyettesnek.

134 MOL XIX-K-7-1 56. doboz – Tímár Mátyás 1958. január 22-i levele

A felhasznált irodalom jegyzéke

Levéltári források

A Magyar Országos Levéltárban XIX-K-7 jelzet alatt találjuk a Begyűjtési Minisztérium iratanyagát. Ebből a Felszámolási Csoport iratait használtam fel, jelzeteik a következők: XIX-K-7-1 3., 4., 8., 11., 13., 14., 22., 44., 47., 48. és 56. doboz

Gyenes Antal-interjú. OHA = *Gyenes Antal-interjú*. Készítette HEGEDŰS István 1986-ban. 1956-os Intézet, Oral History Archívum. 23. szám

Forráskiadványok

A FORRADALOM HANGJA = *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23–november 9.* Összeáll., utószó VARGA László, szerk. és előszó KENEDI János. Budapest, 1989.

HEGEDŰS

1989 HEGEDŰS András: *Élet egy eszme árnyékában*. Budapest, 1989.
(A beszélgetéseket Zsille Zoltán készítette)

HISTÓRIA

1989 A kormány és a párt vezető szerveinek dokumentumaiból. 1956. október 23–november 4. Közzéteszi GLATZ Ferenc. In: *História*, 1989. 4–5. sz. 25–53.

IZSÁK – SZABÓ

1989 *1956 a sajtó tükrében*. Összeállította és szerkesztette: IZSÁK Lajos – SZABÓ József. Budapest, 1989.

IZSÁK – SZABÓ – SZABÓ

1996 *1956 vidéki sajtója*. Összeállította és szerkesztette: IZSÁK Lajos – SZABÓ József – SZABÓ Róbert. Budapest, 1996.

TÖRVÉNYEK

1952 *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1952*. Budapest, 1953.
1957 *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1956*. Budapest, 1957.

Sajtó

Szabad Föld jubileumi melléklet, 1995. augusztus 29. Beszélgetés Gyenes Antallal.

Szakirodalom

BÖLÖNY

1978 BÖLÖNY József: *Magyarország kormányai 1848–1975*. Budapest, 1978.

ERDMANN

1988 ERDMANN Gyula: A beszolgáltatási rendszer (1945–1956). In: *Tanulmányok a szocialista mezőgazdaság kialakulásáról*. Szerk.: ORBÁN Sándor – PÖLÖSKEI Ferenc. Budapest, 1988.

A FORRADALOM KRONOLÓGIÁJA

1990 1956. *A forradalom kronológiája és bibliográfiája*. Írta HEGEDŰS B. András – KOZÁK Gyula et alii. Szerk. VARGA László.

GYENES

1945 GYENES Antal: *Terménybeszolgáltatás és mezőgazdasági munkabér*. Budapest, 1945.

RAINER

1996 RAINER M. János: *Nagy Imre 1896–1953*. Budapest, 1996.

1999 RAINER M. János: *Nagy Imre 1953–1958*. Budapest, 1999.